

За по-добър бизнес климат и просперитет на София

Център за изследване на демокрацията
София, 2005

Тази публикация е осъществена с подкрепата на
Център за международно частно предприемачество

СЪДЪРЖАНИЕ

1. Въведение	3
2. Икономиката на София	7
3. Регулативни режими – необходимост от повече прозрачност и експедитивност в работата на администрацията	10
4. Базисна инфраструктура, пространствено разпределение и услуги предлагани от местната администрация	13
5. Трудов пазар – относително ниска безработица, но и сравнително ниско заплащане	15
6. Образователна система – добра за българските, но отстъпваща на европейските стандарти	18
7. Икономика на знанието и обучение през целия живот	22

СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

Таблица 1: Демографска и икономическа концентрация в София	7
Таблица 2: Основни социално-икономически показатели за София-град и България	8
Таблица 3: Относителен дял на секторите в БДС за София и страната	8
Таблица 4: ПЧИ в София и страната	9
Таблица 5: Международно сравнение по някои социално-икономически показатели	10
Таблица 6: Осигуряване на канализация и обработка на отпадъчните води в някои европейски столици (процент от населението)	15
Таблица 7: Обществен транспорт в София	15
Таблица 8: Средномесечно заплащане за България и град София (лева, по цени от текущата година)	17
Таблица 9: Характеристики на образователната система в София и в страната	19
Таблица 10: Международно сравнение на ИКТ компаниите	23
Таблица 11: Дял на домакинствата, притежаващи персонален компютър	24
Таблица 12: “SWOT” анализ за София-град	26

1. Въведение

Град София, столицата на Република България, има потенциал да бъде водещ политически, административен и бизнес център за региона на Югоизточна Европа. Реализирането на подобна дългосрочна цел изисква създаването и поддържането на атрактивна и конкурентна бизнес и социална среда, което включва:

- осигуряване на **базисна инфраструктура**, отговаряща на съвременните световни стандарти; задълбочаване на процесите на сътрудничество между местните и централни органи на управление и бизнеса, с цел повишаване качеството на наличната и изграждане на нова инфраструктура;
- осигуряване на добре балансирано **териториално разпределение** на жилищните, административните, индустриалните, зелените и другите площи, характерни за един голям град, а така също и добра транспортна и съобщителна комуникация между тях; актуализиране и периодично обновяване на архитектурния план на град София в тясно сътрудничество с пряко засегнатите икономически субекти и жителите на града, а така също стриктно прилагане на приетите правила и стандарти за оползотворяване на пространствата на града и за архитектурни решения, съответстващи на стила и облика на столицата;
- развитие на опростена и добре структурирана **регулаторна рамка**, която да е стимулираща за започване и развитие на бизнеса, с лесно предвидими изменения за бъдещи периоди;
- възприемане на модерни методи на **управление и работа на общинската (и централната) администрация**; прозрачност и равнопоставеност в отношенията със стопанските субекти; осъществяване на своевременно, пълно и широко-достъпно информирание на обществеността за всички процеси (подготовка на стратегии, планове, наредби, и други решения и нормативни актове), осъществявани на различните нива на властта;

- развитие на **човешкия капитал** на жителите на града; предприемане на целенасочени мерки за да се развие човешкия потенциал на столицата до конкурентни нива в международен аспект – разширяване на възможностите и на стимулите за обучение през целия живот (от страна, както на институциите предлагащи такова обучение, така и на бизнеса); въвеждане на система за оценка на качеството (акредитация), както на средните така и на висшите училища, отговаряща на европейските стандарти; подобряване на образователната инфраструктура и на международното сътрудничество и др.;
- развитие на инфраструктура, базирана на нови технологии и насочена към стимулиране изграждането на **икономика, базирана на знанието** – осигуряване на необходимата среда за развитие на информационните и комуникационните технологии (ИКТ), създаване на предпоставки, стимулиращи иновативността на бизнеса, а така също трансфера на знание, технологии и техники, и тяхното пазарно приложение (know-how);

Столичната община, чрез приемане и допълнително детайлизиране на тази визия и разработване на активна политика по нейното постигане, може да бъде катализатор за ускоряване на развитието в тези и в други свързани области, чрез активно сътрудничество с бизнес организациите, с органите на централната власт, а така също и чрез международно сътрудничество с други общини и организации. Положителна стъпка в тази насока е приетата през 2003 г. *Стратегия за развитие на град София*, която поставя три основни цели, а именно (1) насърчаване на устойчив икономически растеж; (2) подобряване на местното управление; и (3) подобряване на градската пространствена структура. Трябва да се отбележи, че редица от мерките, предложени в „матрицата за действие” към стратегията, не са предприети все още, а други са твърде общи и необвързани с конкретни действия, срокове и отговорности. **Извличането на реални ползи от съществуването на тази стратегия, предполага разработването на детайлизирани „планове за действие” по конкретните цели и насоки, описани в документа.** Те трябва да се разработят в тясно сътрудничество с бизнеса, академичните среди и неправителствени организации, които да представляват заинтересованите жители на града, а така също и чрез международно партньорство. Важна характеристика на тези планове би трябвало да е поставянето на конкретни задачи, обвързани с конкретни

срокове и отговорности, и имащи ясно определен бюджет, включващ съвместно общинско и частно финансиране.

Целта на настоящия анализ е да подобри разбирането за дългосрочното и стратегическото развитие на София-град, да очертае основните области и предпоставки за изграждането на международно-конкурентна бизнес и социална среда, да посочи неотложните проблеми на столицата, а така също и сферите на ползотворно партньорство между общината и бизнеса.

2. Икономиката на София

Столицата на България има статут на една от 28-те области на страната. Тя е **водещ социално-икономически, политически и административен център**, като седалището на всички органи на централната власт се намира на територията на града.

София заема ключово място в националната икономика. Градът **представлява 15.5% от населението на страната и допринася за създаването на 1/3 от brutния вътрешен продукт**. Преходният период на България, намери отражение в две основни насоки на структурни изменения на икономиката на София:

- **увеличаване дела на услугите в местната икономика; и**
- **преструктуриране на собствеността в реалния сектор от обществена към частна.**

През последните няколко години се наблюдава увеличение на жителите на града както и на добавената стойност, която те произвеждат. **Населението на столицата нараства едновременно с процес на бързо намаляване на населението на страната като цяло**. За периода 1997г. – 2003г. броят на жителите в страната е спаднал с 5.8%, докато този на гр. София се е увеличил с 1.5%. Заедно с това производителността на столичния регион се повишава чувствително. БВП на човек от населението в текущи цени е 1.5 пъти по-висок от средния за останалата част на страната през 1997 г., а през 2002 г. е вече 2.3 пъти по-висок в полза на София. **Делът на София в БВП на страната е 27% през 2000 г. и бележи увеличение с 2 процентни пункта през следващите две години.**

Таблица 1 Демографска и икономическа концентрация в София

Показател	София (столица)				Страната				Общо	
	стойност		относителен дял		стойност		относителен дял		стойност	
	1997	2003 ¹	1997	2003 ¹	1997	2003 ¹	1997	2003 ¹	1997	2003 ¹
Население, хил.	1 191	1 209	14.4%	15.5%	7 093	6 592	85.6%	84.5%	8 283	7 801
БВП на човек от населението по текущи цени, лева, 2002 г.	3 012	7 938			1 944	3 407			2 097	4 109

Източник: НСИ

¹ Или годината изписана на реда

Столичната община обхваща 1.2% от територията на страната, но в региона е съсредоточена 17.3% от работната сила на България. Гъстотата на населението е една от високите за страната, но като цяло е типична и дори по-ниска от тази в други големи градове. Столицата генерира над 30% от общите данъчни приходи на правителството, като градът се характеризира с по-висока заетост и по-ниска безработица от средните за страната коефициенти.

Таблица 2: Основни социално-икономически показатели за София-град и България

Показател, 2003 г. ¹	София (столица)		Страната		Общо
	стойност	относителен дял	стойност	относителен дял	стойност
Територия, кв. км, 2000 г.	1 349	1.2%	109 653	98.8%	111 002
Населени места и други урбанизирани територии, кв. км, 2000	268	5.8%	4 335	94.2%	4 603
Транспорт и инфраструктура, кв.км, 2000	19	2.5%	736	97.5%	755
Население, хил.	1 209	15.5%	6 592	84.5%	7 801
Гъстота на населението, човека/км ²	896		60		70
БВП на човек от населението по текущи цени, лева, 2002 г.	7 938		3 407		4 109
Работна сила, хиляди	567	17.3%	2 716	82.7%	3 283
Коефициент на заетост, %	48.3%		41.4%		42.4%
Коефициент на безработица, %	11.7%		14.1%		13.7%

Източник: НСИ, собствени изчисления

¹ Или годината изписана на реда

Характерна особеност за разпределението на брутната добавена стойност (БДС) по икономически сектори е значителният дял който заемат услугите в местната икономика, а именно 71.3% за 2002 г., като този дял е най-висок от всички области на страната. Индустрията допринася с 28% към БДС на региона, а делът на аграрния сектор е незначителен (0.7%). Превръщането на местната икономика в доминирана от услугите е резултат от процеса на де-индустриализация на областта през последните 15 години.

Таблица 3: Относителен дял на секторите в БДС за София и страната

Относителен дял в БДС, 2002 г.	София (столица)	Страната	България
Аграрен сектор	0.7%	16.82%	12.13%
Индустрия	28.0%	29.51%	29.06%
Услуги	71.3%	53.67%	58.82%

Източник: НСИ, собствени изчисления

София е и основен притегателен център за чуждите инвеститори у нас. За периода 1992 – 2004 г. **повече от половината от ПЧИ (около 56%) в България са насочени към София**, като за периода 2002 – 2004 г. техният дял достига почти две трети от общата им

стойност за страната (около 64%). Покачващият се дял на ПЧИ в София е основен фактор за устойчивото и ускорено развитие на местната икономика, но също така и индикатор за високия интерес на международните компании да инвестират в региона. Очакванията са потокът на неприватизационни чуждестранни инвестиции в града да нараства през следващите години, мотивирани от предстоящото пълноправно членство на страната в Европейски съюз и предлаганите висока сигурност и възвръщаемост.

Таблица 4: ПЧИ в София и страната

ПЧИ в България		1992-1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	Общо
София-град	млн. щ.д.	582.96	316.11	267.02	651.76	348.95	597.25	1279.2	1589.75	5633.04
	относителен дял	41.6%	51.0%	32.6%	65.1%	42.9%	66.0%	61.0%	63.9%	55.5%
Страната	млн. щ.д.	819.84	303.85	551.78	349.74	463.95	307.51	817.74	897.75	4512.13
	относителен дял	58.4%	49.0%	67.4%	34.9%	57.1%	34.0%	39.0%	36.1%	44.5%
Общо	млн. щ.д.	1402.8	619.96	818.8	1001.5	812.9	904.76	2096.94	2487.5	10145.17

Източник: БНБ, НСИ, Собствени изчисления

Макар и най-бързо развиващата се и най-голямата област, просперитета на град София остава в тясна зависимост от общата макроикономическа стабилност и мерките на централните органи на властта, насочени към устойчив икономически растеж и благоденствие на нацията. **В международен аспект София е все още далеч от столичните икономики на други страни от ЦИЕ.** По данни от 2001 г. София произвежда най-ниския БВП на човек от населението, а коефициентът на изпреварване на столицата спрямо останалата част на страната е един от ниските спрямо другите държави, нови членки на ЕС. Коефициентите на икономическа активност и на заетост на населението на града са също сравнителни ниски в София, като изпреварват единствено съответните за Вилнюс. **Броят на жилищата в българската столица е също така недостатъчен при отнасяне към населението на града, като показателят „средна обитаемост на жилище” е отново висок, на второ място след Вилнюс.**

Таблица 5: Международно сравнение по някои социално-икономически показатели

Социално-икономически показатели	София	Братислава	Варшава	Вилнюс	Прага	Рига
Местно население, хил., 2001	1 188	429	1 610	554	1 169	757
Икономически активно население, хил., 2001	567	238	788	258	635	372
Обща заетост, хил., 2001	501	308	1 029	208	698	370
Коефициент на икономическа активност	47.7%	55.5%	48.9%	46.5%	54.3%	49.2%
Коефициент на заетост	42.2%	71.8%	63.9%	37.4%	59.7%	48.9%
БВП на човек от населението, за града, в евро, 2001	3 610	13 722	11 693	8 202	15 765	6 520
БВП на човек от населението, за страната, в евро, 2001	1 900	4 300	4 700	3 900	6 600	3 900
Съотношение между столицата и страната на показателя "БВП на човек от населението"	1.9	3.2	2.5	2.1	2.4	1.7
Общ брой на компаниите, хил., 2001	43.8	17.4	213.7	48.0	76.1	22.0
Брой на жилищата, хил., 2001	469		715	205	543	251
Средна обитаемост на жилище	2.5		2.3	2.7	2.2	3.0
Брой на домакинствата, хил., 2001	430	189	758	228	545	251

Източник: НСИ, Евростат, собствени изчисления

Препоръки

- Разработване на конкретизирани „планове за действие“ по определени проблемни области, обвързани със срокове, задължения, отговорности и детайлизиран бюджет;
- Създаване на работни групи за подобряване на взаимоотношенията с държавните по отношение изготвянето и реализирането на бюджета на София, основни инфраструктури проекти и важни проекти за чуждестранни инвестиции;
- подобряване на работата по управлението на инвестиционната активност на Столичната община за привличане на чуждестранни инвеститори и участие в международни проекти за развитие.

3. Регулаторни режими – необходимост от повече прозрачност и експедитивност в работата на администрацията

Стратегията за развитие на София от май 2003г. откри като едно от главните препятствия пред стопанската инициатива в столицата прекомерните регулации на бизнеса. **Високите разходи в пари и време, свързани с ненужно усложнените и рестриктивни или неустановени бизнес регулации, са посочени от бизнеса като един от трите главни проблема пред предприемачеството в столицата.** Според допитването до бизнеса,

таксите за лицензиране и разрешения могат да варират до 400% между 24-те района на столицата. Разрешението за отваряне на малък магазин включва около 20 процедури, а на кафене дори двойно повече.

Въпреки че броят на лицензионните и разрешителни режими трябва да бъде преразгледан и оптимизиран, това, което **представлява проблем за бизнесмените на територията на общината е периодът на валидност на издавания документ, периода на разглеждане на документите, както и прекалено честата промяна в нормативната уредба на административните режими.** Процедурата на издаване на разрешения е продължителна и средно отнема между 1 и 3 месеца. Разходите в пари и време за получаване на необходимия документ се оценяват от бизнеса между 150 и 1000 лева. Споменават се и случаи на прилагане на допълнителни, неформални условия (като спонсориране на общинска институция например) за получаване на исканото разрешение за дейност. Всичко това създава впечатлението за корумпираност на администрацията.

Средният брой на необходимите лицензи и разрешения за една фирма е 5,5¹. Повечето от тези лицензи и разрешения са срочни и подлежат на подновяване (61,1% от участвалите в изследването фирми отбелязват средна продължителност от 2 години). За лиценз или разрешение се чака средно 22 дни, а подготовката струва средно 10 човекодни и около US\$189 в официални и неофициални плащания. **В международен план това нарежда страната на второ място сред страните в преход (след Казахстан) по средни разходи за лицензиране и е 3,5 пъти по-висока от тези в Латвия например.** Особено много критики по отношение на последното се отправя към **общинския отдел по архитектура, чиито решения са характеризирани от бизнесмените като непостоянни и често променящи се.** Продължителните процедури на издаване на разрешения или лицензи се съчетават неблагоприятно с периода на тяхната валидност. Времето, в което трябва да се извърши регистрацията на търговските обекти е 30 дни, след набавяне на всички необходими документи. При пълен комплект с документи, регистрацията в София става сравнително бързо в рамките на една до две седмици. Но основният проблем за търговците е времето по набавянето на всички необходими документи за съответствие на обекта, съответно с нормативните изисквания на РДНСК, ХЕИ, ДВСК, РИОПС, ПАБ и

¹ Според проучване на Foreign Investment Advisory Service (FIAS), проведено от социологическа и маркетингова агенция Витоша ризърч

СДВР. Валидността на удостоверение за регистриране на търговски обект е безсрочно само за случаите, когато имотът е собственост на лицето, извършващо търговската дейност, и за срока на договор, когато имотът се ползва по силата на наемен или друг договор. При изтичане на наемния договор търговецът преминава през цялата първоначална процедура. Тъй като е честа практика наемните договори да се сключват с продължителност от една година, то удостоверението за регистриране на търговски обект трябва да се подновява всяка година.

Друг проблем, който се отбелязва от бизнесмените на територията на общината, е **относително ниската прозрачност при работата на администрацията**². Възможно е администрацията да откаже регистрацията без да се обоснове причината за отказа на основата на действащи нормативни разпоредби. **По отношение на прозрачността на работа и на вземане на решения общинската администрация има най-лоша оценка от страна на предприемачите в сравнение с всички останали институции** (сред които данъчна администрация, НОИ, ВиК и др.), а заедно с това услугите, предоставяни от общинската администрация, се оценяват като извършвани с лошо качество. Обобщената характеристика на предприемачите за работата на общинската администрация е с относително най-лошо качество, компетентност и с най-ниска прозрачност на вземаните решения.

Въпреки икономическата цена на административното регулиране, то е необходимо за защита на потребителите, за гарантиране на конкурентната среда, за опазване на общественения ред, за защитата на правата и собствеността на гражданите и фирмите, и за опазване на околната среда. **Намирането на оптималният баланс между регулиране и икономическа свобода е големият въпрос на реформата на административното регулиране на бизнеса.** Целта на реформата в административното регулиране трябва да бъде замената в най-голяма степен на регулациите с икономически стимули.

² Sofia City Development Strategy: Survey of Sofia Business Community, Club Economica 2000, March 2002

Препоръки

Столичната община се ангажира с редица мерки за подобряване на административното обслужване и намаляване на регулативните бариери пред бизнеса. С цел да се намалят административните бариери пред стартирането и воденето на бизнес, Стратегията за развитие на гр. София предвиди цялостен преглед на регулативната уредба по регистриране и пререгистриране заедно с лицензионните и разрешителни режими, вкл. разрешителни за строеж, и нейното облекчаване и оптимизиране. Към този момент част от предвидените мерки в Стратегията за развитие на гр. София все още не са изпълнени и все още са възможност за подобряване на бизнес климата в общината. Това което е **необходимо да се направи е:**

- изграждане на консолидирана система за обслужване на бизнеса между всички столични общини;
- въвеждане на електронно обслужване на фирмите;
- електронна система за необходимите документи за извършване на определена дейност, в която своевременно да се въвеждат настъпилите нормативни промени;
- обслужването на едно гише.
- подобряване на работата на администрацията, повишаване на нейната експидитивност, прозрачност и т.н.;
- стабилизиране на нормативната уредба и намаляване до възможния минимум на промените в нормативните документи. Бизнесът отделя прекалено много време за да следи промените в нормативната база;
- въвеждане на принципа за „мълчаливо съгласие” и в работата на общината.

4. Базисна инфраструктура, пространствено разпределение и услуги предлагани от местната администрация

Устройството, архитектурата и пространствената структура на град София носи белезите на историческото развитие на региона. Жилищни квартали, обхващащи еднотипни блокове и центрове за услуги от комунистически тип съществуват наред с новоизградени бизнес сгради, логистични центрове и пазарни центрове в модерен европейски стил. На

лице е тенденция към изпреварващо развитие на центъра на града по отношение на строителството и архитектурата спрямо неговата периферия.

Със Стратегията за развитие на град София, общинската администрация си постави за цел да подобри качеството и достъпът до наличната инфраструктура, социалните и административните услуги, които предлага:

- Сред предлаганите **инфраструктурни услуги** са доставка на питейна вода и вода за индустриални нужди, канализация за отпадъчните води, доставка на топлоенергия, градски транспорт, изхвърляне на сметта, поддържане на зелените площи на града;
- **Социалните услуги** предлагани от общината са в областите здравеопазване, образование, социални грижи и подпомагане;
- Сред **административните услуги** предоставяни на **гражданите** са поддържане на регистри и управление на общинския жилищен фонд (отдаване под наем и извършване на покупко-продажби), а тези за **бизнеса** включват издаване на лицензи и разрешителни за определен вид дейности, приватизация на общински предприятия, транзакции с недвижима собственост, планиране на градската пространствена структура.

Според стратегията три основни области са идентифицирани като приоритетни за действие от страна на общинската администрация: (1) поддържане на зелените площи; (2) хигиенизиране и почистване на жилищните квартали; (3) поддържане на уличната настилка. С по-нисък приоритет се определят водоснабдяването и канализацията, извозването и сметта, уличното осветление, обществения транспорт и административните услуги.

Стратегията на общината за подобряване на инфраструктурните услуги е насочена към задълбочаване на участието на частния сектор във финансирането и тяхното осигуряване. Все още не е подобро сътрудничеството в тази насока, което да позволи ускоряване и задълбочаване на този процес, чрез използването на нови методи и схеми за партньорство.

Таблица 6: Осигуряване на канализация и обработка на отпадъчните води в някои европейски столици (процент от населението)

	Свързаност към канализация	Обработка на отпадъчните води
София	94	56
Беллград	87	20
Вилнюс	88	55
Будапеща	92	85
Рига	94	82
Загреб	98	
Талин	99	100
Минск	100	
Прага	100	100
Любляна	100	98

Източник: Стратегия за развитие на град София

Таблица 7: Обществен транспорт в София

Обществен транспорт	Пътувания, млн.	Дължина на линиите, км	Брой на линиите	Брой на превозните средства, хил.
Трамваи	213	184	15	400
Тролейбуси	102	105	10	122
Автобуси	428	836	76	650
Метро	12	7	1	
Частни автомобили				420

Източник: Стратегия за развитие на град София

5. Трудов пазар – относително ниска безработица, но и сравнително ниско заплащане

Работната сила в София наброява 593.3 хил. души в края на 2004г³. Заетите лица са 533.9 хил. души, което представлява почти 18% от общата заетост на страната. Безработните в столицата са били 59.4 хил. души, а нивото на безработица е 10.0% и е малко по-високо от средното за страната. В същото време, обаче, данните на Агенцията по заетостта за регистрираните безработни показва малко по-различна картина. Според административната статистика безработните в края на декември 2003г. са били едва 17.6 хил. души, а нивото на безработица е било 3.2%. Така административната статистика характеризира столичният град като регион с твърде ниска безработица, сравним по този показател с много от развитите региони в Европа.

³ Според данни на НСИ от Наблюдението на работната сила

Столичната икономика е една от най-динамично развиващите се в страната, което се отразява и на нейния регионален трудов пазар. След като в началото и средата на деветдесетте години на миналия век заетостта в столицата намаля, през последните 6-7 години тя постепенно започна да се възстановява и според данните на НСИ средногодишният брой заети в София за 2002г. е бил 546.7 хил. души. Ако тази тенденция се запази към 2010г. ще се възстанови равнището на броя заети от първите години на преход в страната.

Близо три четвърти от заетите в столицата (73.1% за 2002г.) са заети в сферата на услугите, а 24.8% от заетите са в индустриалния сектор. Практически в София-град аграрната заетост е изключително ниска. В същото време заетите в сферата на услугите за цялата страна е 47.3%, а в индустриалния сектор – 27.2%. Изключително високият дял на броя на заетите в услугите в гр. София се дължи на **неговото административно положение на столичен град, което допринася за динамичното развитие на редица подотрасли на сектора като финансови услуги, консултантски услуги, търговия, съобщения, транспорт и др.** Освен това гр. София се явява най-големият културен, образователен и здравен център в страната, както и седалище на почти всички институции на държавното управление.

Населението на гр. София е относително добре образовано. Според данните от преброяването от март 2001г. делът на лицата с образование по-високо от средното (висше или полувисше) е 27.3%, а на лицата със средно образование – 42.2%. Така лицата със средно или по-високо образование представляват близо 70% от населението на столичния град, което е близко до средния им дял за страната 71.7%. Все пак трябва да се отбележи, че **делът на лицата с образование по-високо от средното е с 5.5 процентни пункта по-висок от средния за страната.** Делът на неграмотните лица за цялата страна е 1.8%, докато в гр. София техният дял е незначителен (0.4%). Сравненията с ЕС показват, че делът на населението със средно и по-високо образование в гр. София е малко по-високо от средното равнище за ЕС (68%), както и делът на населението с висше образование е по-висок от средния показател за ЕС (21,8%) и от този на новоприсъединилите се страни, който се оценява като изключително нисък (14,8%). В същото време, обаче, трябва да се отбележи, че **столичните региони на страни като Англия, Белгия, Финландия, Франция и др. имат по-високо натрупване на население с висше образование (около и над 35%) от българската столица.**

Образователната структура на заетостта в столицата показва, че **създадените работни места в града са преимуществено за добре квалифицирани и образовани лица**. През последното тримесечие на 2004г. над 45% от заетите в гр. София (45.8%) са с висше образование (25.9% средно за страната) и близо половината (49.2%) са със средно образование (55.5% средно за страната). Едва 5% от заетите в гр. София са с основно и по-ниско образование (18.6% средно за страната). На пръв поглед, въпреки относително добрите възможности за намиране на работа в този най-динамичен трудов пазар на България, лицата без добро образование или квалификация нямат особено добри шансове за заетост.

Високите шансове за намиране на работа са единият фактор, привличащ граждани от други региони на страната да мигрират към столицата. Друг фактор, отново свързан с пазара на труда, е нивото на заплащане. **Средномесечната работна заплата за 2003г.⁴ в София е 353 лева и е надвишавала средната за страната с близо 30%**. Интересно е да се отбележи, че през последните години, когато България реализира няколко последователни години на относително висок икономически растеж, разликата между средното заплащане в страната и нейната столица постепенно се увеличи. Ако през 2000г. заплащането в София е било само с 13.5% по-високо от средното за страната, то три години по-късно тази разлика се е увеличила около два и половина пъти. За разлика от други области (като Врачанска, Старозагорска и отчасти Бургаска) където също се регистрира средно заплащане по-високо от средното за страната и това се дължи на доброто заплащане в малко на брой фирми, то **в гр. София се наблюдава относително високо за страната заплащане в много голям брой фирми, които не са съсредоточени само в един-два отрасъла или дейности**.

Таблица 8: Средномесечно заплащане за България и град София (лева, по цени от текущата година)

	2000	2001	2002	2003
България	238.00	240.00	257.58	273.33

⁴ Според данни на НСИ

Гр. София	270.17	297.50	324.00	353.08
Разлика	32.17	57.50	66.42	79.75

Източник: НСИ

Въпреки че в столицата приходите и стандартът на живот са по-високи тези в останалата част от страната, ключовите демографски показатели и данните за бедността отразяват неблагоприятните ефекти на рецесията от 90-те години – градът и неговите жители все още преодоляват последиците от този период. Доходът от труд е много по-нисък от съответния не само за европейските столици, но и спрямо средния за европейските страни. **Среден месечен доход от труд равняващ се около 200 евро** (ако приемем, че реалния доход е малко по-висок от официално отчитания от НСИ) **не само че е несъпоставим със средното заплащане в другите европейски страни, но е и по-ниско от официалната минимална работна заплата там.** Като изключим балтийските републики, където минималната месечна работна заплата е между 120 и 160 евро, както и Полша, където тя е около 180 евро, в почти всички страни от ЕС минималната месечна работна заплата е по-висока от 200 евро, като в Ейре, Великобритания и страните от Бенелюкс тя надхвърля 1200 евро.

София, поради по-високото заплащане и по-добри шансове за намиране на работа, е притегателен център за жителите на всички останали региони в страната, но по същия начин, страните от ЕС са притегателен център за всички жители на България, вкл. и тези от София. **Създава се възможността София да бъде удобно място за придобиване на образование, квалификация и начални професионални умения, след което те успешно да мигрират към трудовите пазари на страните от ЕС.** По този начин миграционните потоци от страната към столичния град могат да имат продължение като миграционни потоци от София навън от България.

6. Образователна система – добра за българските, но отстъпваща на европейските стандарти

Столицата е привлекателен център за жителите на другите региони в страната не само поради добре функциониращия регионален трудов пазар, но и поради сравнително по-

добрите услуги, предлагани в града. През 2003г.⁵ в София има 274 детски градини, в които работят 2 433 детски учители и се посещават от 29 317 деца. Средната посещаемост на една детска градина в столицата е от около 107 деца, докато средната стойност на този показател за страната е от около 61 деца. В гр. София има общо 306 училища (около 9% от училищата в цялата страна), от които 217 са общообразователни, 55 са за придобиване на определена квалификационна степен на средното образование и 10 специални училища. Това, което трябва да се отбележи, че **в София са съсредоточени около половината от учебните заведения за придобиване на образователна степен по-висока от средното образование.** В столицата са разположени 5 от общото деветте самостоятелни колежа в страната и 19 от общо 42 университета или специализирани висши училища. Въпреки че училищата в София са едва около 9% от тези в цялата страна, в тях са заети 21.5 от преподавателите в страната, а половината от преподавателите във висшите учебни заведения са заети в гр. София. Една пета от всички учащи се обучават в гр. София, като около 40% от всички лица, получаващи образователна степен над средното образование, учат в столичния град.

Разходите за образование са най-голямото разходно перо в бюджета на столичната община. Разходите за образование представляват една трета от общите разходи на общината за 2004г. От тях около 86% са финансирани със субсидия на държавния бюджет по линия на държавно приетите разходи, а останалата част са разходи за финансиране на общински дейности по образованието или за дофинансиране на държавните дейности в тази област.

Таблица 9: Характеристики на образователната система в София и в страната

Учебна година	България		Гр. София	
	2000/2001	2003/2004	2000/2001	2003/2004
Брой на учащите се - общо	1318538	1245305	258018	244508
в т. ч. в общообразователни училища	867354	795919	125943	121142
в университети и специализирани институти	227223	207340	98412	88682
Преподаватели - общо	107355	99087	23848	21390

⁵ Според данни на НСИ

в т. ч. в общообразователни училища	63752	56459	9452	8830
в университети и специализирани институти	21162	20218	11252	9692
Брой на учебните заведения	3585	3370	314	306
в т. ч. общообразователни училища	2843	2696	219	217
Университети и специализирани институти	41	42	17	19

Източник: НСИ

Проблемите на образователната система в София са подобни на тези, характерни за цялата страна. През последното десетилетие се наблюдава постоянно намаляване на броя на учениците в общообразователните училища. От учебната 2000/2001 до учебната 2003/2004 година броя на учещите в софийските общообразователни училища е намалял с 3.8%, докато намалението на техния брой за цялата страна за същия период от време е от 8.2%. Основна причина за намалението на учащите в общообразователните училища е неблагоприятната демографска тенденция в страната и постоянното намаляване на броя на децата. Все пак, съществуват и други фактори, които също съдействат за намаляването на броя на учащите в страната и в частност в столичния град. Към тях се отнасят главно отпадането на ученици както и тези, които изобщо не са обхванати от системата. Основните причини за отпадане на учениците са нежеланието им да учат и семейни проблеми, като семейните проблеми са в основата на около 70% от отпадането на ученици от системата. По степени най-голям е процента на отпадналите в прогимназиалния етап на обучение в общообразователните училища – около 33 % от общия брой.

Броят на необхванатите от системата ученици не се наблюдава от НСИ, но според различни изследвания той непрекъснато се увеличава. Това се дължи предимно на ниския коефициент на записване на децата от малцинствата. Проблемът с отпадналите и необхванатите ученици е много сериозен от социална и икономическа гледна точка и създава дългосрочни проблеми с квалификацията на част от работната сила в дългосрочен аспект.

Образователната система също така има проблеми, свързани с технологичната база и квалификацията на преподавателите. Поради ограничените финансови ресурси на републиканския и общинските бюджети ИКТ не навлизат достатъчно бързо в

образователния процес. Този проблем е много по-силен за селските райони на страната, но дори и в рамките на столичната община може да се направи много повече. Освен това липсват достатъчно нововъведения във връзка с новите цели на базисното образование и съществуват проблеми с подготовката и квалификацията на учителите за новите цели на базисното образование.

Проблем при **професионалното образование** са и трудностите при оценка на качеството на учебните заведения. Не съществува единна система за измерване и оценка на състоянието на професионалното образование. Системата за оценяване на завършващите ученици в момента не позволява да се оцени в перспектива развитието на професионалното образование в България и да се сравни с това на ЕС. Липсва на балансираност в програмите за обучение. Общобразователните предмети най-често се преподават в първите няколко години от обучението в професионалните училища, оставяйки последните години на професионална подготовка. По този начин възможностите на учениците от професионалните училища за продължаване на образованието във висшите училища са по-ограничени.

Наблюдава се **силен спад в общия брой на студенти** през последните няколко години (с изключение на студентите – докторанти), особено след 1998/1999 г. Основните причини за това са увеличаването на българските студенти, обучаващи се в университети извън страната, както и **девалвацията на висшето образование у нас**. В структурно отношение основното изменение е чувствителното намаление на учащите се в степен “специалист”.

Ако се разгледа дела на населението между 20 и 29 годишна възраст (счита се, че нормално това е средната възраст на лицата, обхванати от висшето образование) и се направи съпоставка с този дял в страните от Европейския съюз, се вижда, че България изостава по този показател. Средното равнище на учащи се между 20 и 29 години в страните от ЕС е 22.2 %, докато у нас то се движи около 15-16 %, като се наблюдава и лек спад през последните години с изключение на 2002 и 2003. Необходими са **мерки за стимулиране участието на населението в най-високата степен на образователния процес и промяна на регулациите за прием във висшите училища, които същевременно да повишат качеството на висшето образование**. Следва да се проучи много внимателно необходимостта на пазара на труда от различни видове специалисти и на тази база да се изгражда стратегия за по-нататъшно развитие на сектора на висшето образование. **Нарушена е връзката между академичните среди и бизнеса**, която би

улеснила идентифицирането на необходимите специалисти в съответните области и броя студенти, които трябва да влизат всяка година в обхвата на висшето образование. Не се прави анализ за връзката между нуждите на трудовия пазар и сектора на висшето образование.

Препоръки

- Общината да инициира срещи между представители на академичните среди и на бизнес организациите, на които да се обсъдят бъдещите насоки и нужди на развитие на образованието в града;
- Използване на различни формати за диалог и консултации, които да включват представители на образователната система, бизнес институциите и столичната община, на които да се обсъждат и предлагат основни насоки и мероприятия за подобряването на образователната система в столицата и по-пълното ѝ приближаване до нуждите на съвременния бизнес;
- Обсъждане на мерки за подобряването участието на частния сектор и на общината в образователния процес чрез различни форми на финансиране, предоставяне на инфраструктура и др. Разработване на форми за по-активно ангажиране на бизнеса във формирането на насоките на развитие на образователната система в страната и най-вече на професионалното и висше образование (стипендии, платени разработки, работни платени стажове и др.).

7. Икономика на знанието и обучение през целия живот

Наличните данни за София, позволяващи международни сравнения с някои от другите столици на страните от ЦИЕ, показват различни степени на напредък по отношение на **информационните и комуникационните технологии (ИКТ)**. Наблюдават се значителни различия в относителните показатели между отделните столици. Процентът от активните компании в София, произвеждащи ИКТ продукти е около средния за извадката представена на Таблица 7, като лидерите Прага и Варшава значително изпреварват останалите градове. Подобна е картината и при делът на заетите в тези компании от икономически активното население. Относно компаниите, осигуряващи ИКТ услуги, София е на предпоследно място (единствено преди Букурещ), но пък делът на заетите в

тези компании е най-висок у нас. При компаниите, създаващи услуги за информационното общество, София е преди Рига, но далеч след Прага и по двата относителни показателя.

Таблица 10: Международно сравнение на ИКТ компаниите

ИКТ	София	Букурещ	Варшава	Прага	Рига
Брой на местните организации, произвеждащи ИКТ продукти, 2001	228	176	2 727	1 991	40
Дял от всички компании	0.52%	0.28%	1.28%	2.62%	0.18%
Брой на заетите в производството на ИКТ продукти, 2001	4 535	5 505		7 426	230
Дял от икономически активното население	0.80%	0.67%		1.17%	0.06%
Брой на местните организации, осигуряващи ИКТ услуги, 2001	1 683	1 623	11 827	10 757	1 047
Дял от всички компании	3.84%	2.54%	5.53%	14.14%	4.76%
Брой на заетите в осигуряване на ИКТ услуги, 2001	43 879	58 233		24 153	12 252
Дял от икономически активното население	7.74%	7.05%		3.80%	3.29%
Брой на местните организации, създаващи услуги за информационното общество, 2001	3 991			39 973	1 841
Дял от всички компании	9.11%			52.53%	8.37%
Брой на заетите, създаващи услуги за информационното общество, 2001	33 318			62 022	17 759
Дял от икономически активното население	5.88%			9.77%	4.77%
Брой на домакинствата, притежаващи персонален компютър, 2001	42 176			112 463	59 348
Дял на домакинствата с ПК	9.8%			20.6%	23.6%

Източник: НСИ, Евростат, собствени изчисления

Понятието **обучение през целия живот** обхваща всички целенасочени дейности за обучение, формални или неформални, предприемани с цел повишаване на знанията, уменията и способностите в лична, гражданска и социална перспектива и/или в перспектива, свързана с наемането на работа.⁶ Общият брой на лицата на 15 и повече навършени години, участващи в поне една форма на обучение в България е 1329.5 хил., или 19.9 % от населението на същата възраст. Съществено е различието в дела на обучаващите се в градовете и селата. Докато **в градовете всеки четвърти от населението на 15 и повече години извършва някакво обучение**, в селата това съотношение е един на всеки тринадесет. Участващите във формално обучение са 619.6 хил. или 9.3 % от населението над 15 години, а участващите в неформалното обучение са 115.8 хил., или 1.7 %. В повечето случаи причината лицата да предприемат неформално обучение е свързана с настоящата или с евентуална бъдеща работа.

⁶ Определенията и данните са взети от “Обучение през целия живот 2003” – публикация на НСИ

Стимул за развитието на обучението през целия живот дава поставената от Европейския съвет в Лисабон през 2000г. стратегическа цел: “обединена Европа да стане най-конкурентоспособната и динамично развиваща се икономика на познанието в света, способна да постигне устойчив икономически растеж с повече и по-добри работни места и по-голямо социално сближаване”. Отчитайки реалната демографска ситуация в съюза, както и перспективите за развитие на заетостта и пазара на труда, Европейската комисия декларира, че постигането на тази цел в значителна степен зависи от продължаващото през целия живот образование и професионално обучение.

Значението на обучението през целия живот все още не е достатъчно осмислено в България. Делът на хората, участващи в поне една форма на обучение е относително нисък, като особено нисък е делът на лицата, участващи в неформално обучение. Недостатъчно силно е и участието на хората между 15 и 29 г. в образователния процес. Наблюдават се големи диспропорции между обучаващите се в градовете и селата.

Съвременното самостоятелното обучение несъмнено е свързано с наличието на поне един персонален компютър в жилището на дадено домакинство. Поради ниските доходи в страната българските домакинства са далеч назад по този показател в сравнение с други европейски страни, както стари членки на ЕС, така и новоприсъединили се. **В София делът на домакинствата, притежаващи компютър е най-висок в сравнение с останалите градове на страната, но е около два пъти по-нисък от този в някои големи градове на новоприсъединили се страни,** и около седем пъти по-нисък от делът на домакинствата в градове, където този показател е най-висок.

Таблица 11: Дял на домакинствата, притежаващи персонален компютър

Град	% от всички домакинства
Дрезден	66.9
Франкфурт	65.2
Хелзинки	62.4
Мадрид	41.9
Брюксел	41.7

Дъблин	39.5
Град	% от всички домакинства
Виена	36.7
Лайпциг	28.2
Рига	23.6
Прага	20.7

Талин	20.7
Бърно	18.6
Братислава	17.7
София	9.8
Варна	8.4
Пловдив	6.2

Бургас	6.7
Плевен	5.7
Русе	5.5
Видин	3.5

Източник: Eurostat, собствени изчисления

Препоръки

- Създаване на маркетингова програма на града, която да информира и насърчава потенциалните инвеститори относно наличните възможности в ключови бизнес насоки (офис пространство, индустриални зони, бизнес паркове, финансиране, пазар и продуктова реализация, възможности за клъстериране и вертикално и/или хоризонтално сътрудничество), а така също и детайлизиране на отраслово ниво;
- Отделяне на особено внимание на мерки за подпомагане на развитието на хоризонтални връзки между различните общности в града свързани с икономика на знанието – бизнес, университети, средни училища. Да се съсредоточат усилията върху подпомагане на съществуващи инициативи и за тяхното разрастване, като се избягва дублиране на функции;
- Извършване на допълнителни изследвания относно пречките и предложенията на бизнес средите и начините, по които може да се подобри дейността и сътрудничеството на местната администрация във връзка с въвеждането на електронно управление;
- Възпитаване на способност и желание за непрекъснато образование и самоусъвършенстване.

Анализа на силните и слабите страни, възможностите и заплахите⁷

Таблица 12: SWOT анализ за София-град

Силни страни	Слаби страни
<ul style="list-style-type: none"> • Национален икономически, финансов, политически, административен и културен център • Концентрация на национален човешки капитал • Нарастващ пазар (нарастващо население и покупателна способност) • Наличие на свободен индустриален, административен, пространствен и инфраструктурен капацитет • Географско разположение на кръстопът на основни европейски коридори 	<ul style="list-style-type: none"> • Продължителна рецесия в преходния период, загуба на традиционни пазари и нарастване на безработицата • Остаряла индустриална база и остарели технологии в редица компании, създадени при централно-плановото стопанство • Значителен дял на дългосрочния и структурния компонент в безработицата • Висока уязвимост на малцинствените групи сред жителите на града към безработица и бедност • Недостатъчно стимулиране на програми за обучение през целия живот • Висока бюрократичност при предлагането на административни услуги (особено за бизнеса)
Възможности	Заплахи
<ul style="list-style-type: none"> • Подобряване на конкурентноспособността на региона чрез приемане и прилагане на активни политики по конкретни проблематични области • Насърчаване развитието на МСП чрез намаляване на административните бариери пред бизнеса и развитие на подпомагащи организации от типа на бизнес инкубаторите • Разширяване на иновационната дейност на предприятията и задълбочаване на НИРД • По-ефективно използване съществуващия човешки, финансов и инфраструктурен капитал • Разширяване на възможностите за обучение през целия живот • Подобряване на институционалния капацитет на местната администрация 	<ul style="list-style-type: none"> • Задълбочаване на социалното неравенство и на икономическата зависимост на населението • Преследване на краткосрочни интереси от мултинационалните компании • Липса на добра комуникация с централната власт • Принудително насочване на административния капацитет единствено в посока решаване на текущи проблеми, без поглед върху 'голямата картина' • Остаряло разбиране за конкуренцията единствено като изначално и безусловно противопоставяне

⁷ Базиран и адаптиран от Стратегия за развитие на град София, 2003 г.